De kroon van Gouda

Veelzijdig voorloopster van de vrouwenbeweging

Anna Barbara van Meerten-Schilperoort

Colofon

Uitgever: Historische Vereniging Die Goude i.s.m. Elikser

ISBN: 978 90 8954 905 1
Eerste druk 2016
© 2016 Jean-Philippe van der Zwaluw, Historische Vereniging Die Goude

Exemplaren zijn te bestellen bij
Historische Vereniging Die Goude, of
Uitgeverij Elikser, of
via de boekhandel

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra
Fotoverantwoording: foto's en illustraties zijn van de auteur dan wel afkomstig uit het publieke domein, tenzij anders aangegeven

Foto op de cover:
Anna Barbara van Meerten-Schilperoort
Gravure vervaardigd door Philippus Velijn, rond 1835 (collectie Rijksmuseum)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De kroon van Gouda

Veelzijdig voorloopster van de vrouwenbeweging

Anna Barbara van Meerten-Schilperoort

Jean-Philippe van der Zwaluw

Elikser
UITGEVERIJ

Historische Vereniging
die Goude

Tweeënveertigste verzameling bijdragen

Inhoud

Inleiding 7

1. Warm gezin in roerige tijden (1778-1794) 13
2. De grote liefde (1794-1798) 50
3. Kinderen, studie en tegenslag (1798-1816) 78
4. Schoolhoudster en schrijfster (1816-1822) 115
5. Jaren van grote productiviteit (1823-1828) 157
6. De wereld stort in (1829-1835) 200
7. Een moeders ergste pijn (1836-1845) 244
8. Een christelijk einde (1846-1853) 278
9. De herinnering vervaagt 313
10. Hernieuwde belangstelling 331

Nabeschouwing 338

Bijlage A: Voorlopig overzicht oeuvre Anna Barbara van Meerten-Schilperoort 345

Bijlage B: Uitgifteschema Penélopé 1821-1835 357

Bijlage C: Conversieschema Almanak voor de Jeugd 360

Geraadpleegde bronnen 363

Dankwoord 387

Register 389

Inleiding

Wie anno 2016 de naam Anna Barbara van Meerten-Schilperoort noemt, of kortweg Antje van Meerten, ontmoet vrijwel altijd vragende blikken en reacties. In Gouda en in kringen van de vrouwenbeweging is de kans op herkenning al wat groter, maar nog steeds niet noemenswaardig. En dat mag gerust merkwaardig heten. Anna Barbara van Meerten-Schilperoort was een bijzondere vrouw die tijdens haar leven in brede kring en in heel Nederland bekend was. Ze schreef en vertaalde tientallen boeken en verwierf in de loop der jaren de titels 'Neêrlands kindervriendin', 'vriendin der armen' en 'vriendin der gevangenen'. In menig opzicht was ze haar tijd ver vooruit. Een zeer markante persoon die opviel omdat ze veel kennis bezat, haar eigen keuzes maakte en haar plaats in het openbare leven opeiste, in een tijd dat dit voor een vrouw allesbehalve vanzelfsprekend was. En die door haar afwijkende levensstijl en met haar publicaties het pad effende voor andere vrouwen naar onder meer een goede opleiding en een eigen werkkring.

In het tweede kwart van de negentiende eeuw is het vrijwel onmogelijk niet van haar te hebben gehoord. Als pedagoge dwingt ze landelijk bij vrouwen èn mannen veel respect af. Als schoolhoudster runt ze een kweekschool voor 'jonge jufvrouwen uit de aanzienlijke stand' die erg goed staat aangeschreven. Als schrijfster mag ze met tientallen titels en honderden artikelen de productiefste, meest gelezen en wellicht invloedrijkste van haar tijd worden genoemd. Als weldoenster helpt ze met geld, voedsel, kleding en goede raad vele arme gezinnen de zwaarste tijden door te komen. Als trouw bezoekster van vrouwelijke gevangenen is ze een van de eerste reclasseringswerksters van ons land. Als redactrice en schrijfster houdt ze vijftien jaar lang het tijdschrift *Penélopé* in de lucht, in Nederland in die jaren het enige blad voor en door vrouwen. Als reizigster laat ze vrouwen zien dat het leven meer te bieden heeft dan het leven binnenshuis. En als gedreven pleitbezorgster voor goed onderwijs aan meisjes en vrouwen legt ze in zekere zin de basisvoorwaarde op tafel voor gelijke kansen van mannen en vrouwen en evenwichtiger man-vrouwrelaties.

Dat ze in de 21e eeuw vrijwel is vergeten, ligt zeker niet aan haar tijdgenoten. Als Anna Barbara op 14 februari 1853 op 75-jarige leeftijd na een kort ziekbed overlijdt, beseffen dezen maar al te goed wat voor een bijzon-

dere vrouw hen is ontvallen. Bij haar begrafenis worden de historische woorden uitgesproken 'De kroone is Gouda van het hoofd gevallen', en voor de meesten van de honderden aanwezigen voelt het alsof ze hun zorgzame moeder of oma hebben verloren. Ondanks de barre winterse omstandigheden komen ook velen van buiten de stad haar de laatste eer bewijzen. De enorme waardering van haar vrienden en leerlingen, van rijk en arm, man en vrouw, jong en oud, katholiek en protestant, wordt weerspiegeld in een haut-reliëf met haar portret dat nog datzelfde jaar op een muur in haar geliefde Sint-Janskerk wordt aangebracht. Het is het eerste Goudse gedenkteken dat aan een specifieke persoon is gewijd, als we de heiligenbeelden buiten beschouwing laten, en het is nog steeds het enige geportretteerde herdenkingsmonument in de Sint Jan. Andere beroemde (mannelijke) Gouwenaars zoals de ontdekkingsreizigers Frederik en Cornelis de Houtman en de filosofen Dirck Volkertszoon Coornhert en Desiderius Erasmus zullen pas decennia later een monument in de stad krijgen.

De interesse in haar persoon en werk ebt na haar dood echter geleidelijk weg. Als haar dochters overlijden, verdwijnt de ooit zo beroemde school uit het straatbeeld. Haar boeken verliezen hun lezerspubliek en worden niet meer herdrukt. Haar maatschappelijke activiteiten worden overgenomen door instellingen of in wetten vastgelegd. Veel van wat zij in gang heeft gezet of heeft nagestreefd, krijgt na haar dood een concrete, blijvende vorm. Wat in haar tijd nog bijzonder en vooruitstrevend was, wordt geleidelijk aan steeds gewoner. Waar ze tijdens haar leven haar tijd soms ver vooruit was, is ze zo rond eind negentiende eeuw door de vele ontwikkelingen als het ware ongemerkt ingehaald. Begin 21e eeuw geldt dat uiteraard des te meer. Samenwerking tussen christelijke stromingen, gelijkwaardig onderwijs voor jongens en meisjes, evenwichtiger man-vrouwverhoudingen, ruime keuze uit vrouwenbladen, mogelijkheden voor het maken van verre reizen, ze zou versteld staan als ze kon zien wat er tegenwoordig allemaal mogelijk is en, nog belangrijker, wat inmiddels normaal wordt gevonden. En ze zou het ongetwijfeld toejuichen.

Genoemde ontwikkelingen dragen ertoe bij dat haar leven en werk deels in de vergetelheid belanden. Eind negentiende, begin twintigste eeuw figureert ze nog wel in biografische woordenboeken, maar in letterkundige overzichten komt ze al niet meer voor. Alleen een Johanna Naber met haar interesse voor de vroege geschiedenis van de vrouwenbeweging besteedt dan nog enige aandacht aan haar.[1] Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw wordt ze

1 J.W.A. Naber, *Wegbereidsters*. G. Römelingh & Co, Groningen, 1909.

als het ware herontdekt. Enkele (meest vrouwelijke) onderzoekers wijden dan een monografie, hoofdstuk, scriptie of artikel aan Anna Barbara van Meerten-Schilperoort, waarin een of meer aspecten van haar leven worden uitgediept. In de in 1948 verschijnende eerste editie van *Van moeder op dochter*, hèt standaardwerk over de geschiedenis van de vrouwenbeweging en de positie en emancipatie van vrouwen in Nederland vanaf 1798, voert Josephina Brok-ten Broek Anna Barbara op in haar beschrijving van de ontwikkelingen in de negentiende eeuw. Zij noemt Anna Barbara 'misschien wel de veelzijdigste en meest harmonische verschijning die Nederland heeft voortgebracht'.[2]

In 1956, meer dan honderd jaar na de beknopte (deel)biografieën van dochter Cornelia, zoon Dirk Karel en predikant Jan Herman de Ridder, publiceert het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging in Amsterdam een dertig pagina's tellende monografie van de hand van Huiberta Petronella Hogeweg-de Haart over haar. Hierin richt de schrijfster haar blik overwegend op Anna Barbara's betekenis voor de vrouwenbeweging, en is heel duidelijk in haar oordeel: "Wij noemen Barbara van Meerten een der belangrijkste voorloopsters van de vrouwenbeweging."[3] De Goudse priester, schilder, historicus en museumdirecteur Jan Schouten wijdt in 1980 zeven pagina's aan een levensbeschrijving van Anna Barbara in een boek gewijd aan memorabele Gouwenaars. Haar veelzijdigheid en originaliteit, alsmede haar bijzondere levensloop komen ook hierin duidelijk – zij het noodzakelijkerwijs kort – naar voren.[4]

Nadien verschijnen tal van artikelen, werkstukken, tekstjes in lexicons en drie doctoraalscripties[5] over Anna Barbara dan wel bepaalde aspecten van of thema's uit (periodes in) haar leven. De focus ligt hierin veelal op haar schrijverschap en de reacties daarop, haar rol als pedagoge, haar positie als vrouw of haar inzet voor een of meer maatschappelijke idealen. Hoogleraar historische Nederlandse letterkunde Lia van Gemert en schrijfster en letterkundige Ans J. Veltman-van den Bos bespreken haar in een artikel over literaire kritiek ten

2 Drs. J. Brok-ten Broek 'Deel I. De ontplooiing in de negentiende eeuw. Inleiding', pag. 7. In W.H. Posthumus-van der Goot en A.M. de Waal (red.), *Van moeder op dochter*.

3 H.P. Hogeweg-de Haart, *Anna Barbara van Meerten-Schilperoort*, pag. 9.

4 Dr. J. Schouten, *Wie waren zij? Een reeks van Goudse mannen en vrouwen, die men niet mag vergeten*, pag. 151-157.

5 M. Alofs, *Anna Barbara van Meerten-Schilperoort : een drieluik*. Doctoraalscriptie Oude Nederlandse Letterkunde, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1988; N. Berendse, *Een vrouw op de kaatsbaan : een onderzoek naar het schrijverschap van Anna Barbara van Meerten-Schilperoort (1778-1853)*. Doctoraalscriptie Nederlandse taal- en letterkunde, Utrecht, december 1996; en A. Schmidt, *"Leerares van het goede": Antje van Meerten-Schilperoort 1778-1853*. Doctoraalscriptie Economische en Sociale Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam, 1996.

aanzien van schrijfsters tussen 1770 en 1850,[6] en de historici Francisca de Haan en Romke van der Heide nemen haar onder de loupe in een artikel over de zorg van vrouwen voor vrouwelijke gevangenen in de negentiende eeuw. De Haan en Van der Heide komen hierin met goede argumenten voor de stelling dat Anna Barbara, met haar religieus geïnspireerde zorg voor andere vrouwen, op terreinen als meisjesonderwijs, gevangenenzorg en armenzorg, ondernomen vanuit en via haar publicaties aanzettend tot een expliciet sekse-bewustzijn, een voorloopster van de Nederlandse vrouwenbeweging mag worden genoemd. Zij was al jarenlang voor haar seksegenoten actief voordat vrouwen zich rond 1840 echt gingen organiseren om zich ten behoeve van andere vrouwen in te zetten.[7]

Twee onderzoeksters hebben de laatste decennia met regelmaat over Anna Barbara, of beter gezegd over een of meer van haar activiteiten of betekenissen, gepubliceerd. De eerste is onderwijshistorica en emeritus hoogleraar genderstudies Mineke van Essen. Zij publiceert in 1985 haar proefschrift gewijd aan vrouwen in opvoeding en onderwijs,[8] en ruimt hierin een plaats voor Anna Barbara in. Negen en twaalf jaar later bespreekt ze de Goudse schrijfster opnieuw, in artikelen over de geschiedenis van de Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen,[9] en in 1999 onderzoekt ze Anna Barbara's pioniersrol in feminisme[10] respectievelijk pedagogiek.[11] In 2006 verschijnt haar boek over

6 Dr. L. van Gemert en A. J. Veltman-van den Bos, 'Schrijfsters in de literaire kritiek tussen 1770 en 1850.' In: W.J. van den Akker et al. (red.), *Vrouwen en de canon. Speciaal nummer van Nederlandse Letterkunde 2 (1997)*, p. 258-270.

7 F. de Haan en R. van der Heide, 'Vrouwen-Vereenigingen, Dames-Comité's en feministen. De zorg van vrouwen voor vrouwelijke gevangenen in de negentiende eeuw'. In: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis 23* (1997) 3, pag. 299-302.

8 H.W. van Essen, *Onderwijzeressen in niemandsland. Beroepsontwikkeling in Nederland 1827-1858*. Rijksuniversiteit Groningen (RUG), Vakgroep geschiedenis, 1985.

9 Dr. H.W. van Essen, ''De meisjeskweek der meisjeskweken' – Een Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen als exponent van de relatie tussen professionalisering en kunne in het Nederlandse onderwijs'. In *Pedagogisch Tijdschrift* (Journal of Pedagogy) 19 (1994), nr. 4, pag. 253-267; en H.W. van Essen, 'De schoolopziener en zijn pedagoge. Over Barbara van Meertens vroegnegentiende-eeuwse blauwdruk voor een onderwijzeressenopleiding'. In: *Historica*, Vol. 1, 1997, pag. 3-5.

10 Dr. H.W. van Essen, 'Anna Barbara van Meerten-Schilperoort (1778-1853) : Feminist Pioneer?' In *Revue belge de philologie et d'histoire*. Tome 77 fasc. 2, 1999. Histoire médiévale moderne et contemporaine - Middeleeuwse, moderne en hedendaagse geschiedenis, pag. 383-401.

11 Dr. H.W. van Essen, 'Het pionierswerk van de pedagoge Anna Barbara van Meerten-Schilperoort, 1778-1853'. In *Nederlands tijdschrift voor opvoeding, vorming en onderwijs* 15 (1999), pag. 197-203.

de opleiding tot onderwijzer(es) vanaf 1800,[12] waarin wederom een plaats voor Anna Barbara is ingeruimd.

De tweede is de Nijmeegse hoogleraar historische Nederlandse letterkunde Lotte Jensen. Zij wijdt in 2001 haar proefschrift aan vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw.[13] Aan Anna Barbara van Meerten-Schilperoort met haar succesvolle *Penélopé* wijdt ze hierin een volledig hoofdstuk. Hierin wijst ze onder meer op het maatschappelijk activisme dat door *Penélopé* werd gestimuleerd, ten behoeve van onder meer (vrouwelijke) behoeftigen en gevangenen, en op het feit dat menig later uitgebracht vrouwentijdschrift een dergelijk aansporen heeft overgenomen. Datzelfde jaar schrijft zij ook een artikel over de Nederlandse vrouwenpers,[14] en in de jaren daarna komen daar nog legio boeken en artikelen over met name literatuurgeschiedenis bij. In 2004 schrijft zij in *Spiegel Historiael* een artikel over vrouwentijdschriften in de negentiende eeuw waarin Anna Barbara uiteraard niet ontbreekt.[15] In *Magazine! 150 jaar Nederlandse publiekstijdschriften*, een uitgave van de Koninklijke Bibliotheek uit 2006, schrijft zij de paragraaf over *Penélopé*.[16]

Deze doorwrochte (deel)studies bieden een goed inzicht in een of enkele van haar activiteiten, opvattingen en karaktertrekken en in de plaats die Anna Barbara in een onderzochte ontwikkeling inneemt. Wat al lezend vooral opvalt, is dat deze publicaties zo veel uiteenlopende terreinen bestrijken, van oude Nederlandse letterkunde tot economische en sociale geschiedenis, van de ontwikkeling van de kinderliteratuur tot die van de reclassering, van de geschiedenis van de armenzorg tot die van de vrouwenbeweging. Het brede palet aan onderscheidbare aspecten weerspiegelt Anna Barbara's veelzijdigheid.

Er is dus al vrij veel over Anna Barbara van Meerten-Schilperoort gepubliceerd. Tot een integrale biografie die poogt een zo volledig mogelijk beeld te bieden van deze opmerkelijke Nederlandse vrouw, van haar persoon en haar leven, haar directe omgeving en haar geestelijke en emotionele ontwikkeling, is het tot nu toe evenwel niet gekomen. Wie waren

12 Dr. H.W. van Essen, *Kwekeling tussen akte en ideaal. De opleiding tot onderwijzer(es) vanaf 1800*.

13 L.E. Jensen, *'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt': vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw*.

14 Dr. L.E. Jensen, 'De Nederlandse vrouwenpers in een internationaal perspectief.' In: *Nederlandse Letterkunde 6 (2001)*, pag. 219-239.

15 Dr. L.E. Jensen, 'Mijn jonge vriendinnen! Vrouwentijdschriften in de negentiende eeuw'. In: *Spiegel Historiael 39 (2004)* 9, pag. 385-389, 408.

16 Dr. L.E. Jensen, 'Penélopé (1821-1835)'. In: Delft, M.T.G.E. van, N. van Dijk en R. Storm (red.), *Magazine! 150 jaar Nederlandse publiekstijdschriften*.

haar naaste verwanten? Wat voelde, beleefde en dacht Anna Barbara van Meerten-Schilperoort? Wat maakte haar tot wie ze was? Door welke mensen werd ze omringd en wat was hun invloed op haar? Hoe slaagde ze erin ideeën met elkaar te verzoenen die elders soms zo lijnrecht tegenover elkaar stonden? Welke opvattingen droeg ze uit, op papier en in de praktijk van haar leven? Waarom ontwikkelde ze zich tot een ondubbelzinnig aanhangster van de trits 'God, vaderland en Oranje'? En op welke terreinen dient ze als een (vroege) voorloopster te worden beschouwd, als iemand die door haar publicaties, haar stellingnames of haar persoonlijke inzet (mede) de aanzet tot een verandering van denken, en op termijn tot bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen heeft gegeven? Het boek dat u nu in handen hebt, is een poging om in genoemde lacune te voorzien en een antwoord op deze vragen te vinden.

Rijswijk, oktober 2016.

1. Warm gezin in roerige tijden (1778-1794)

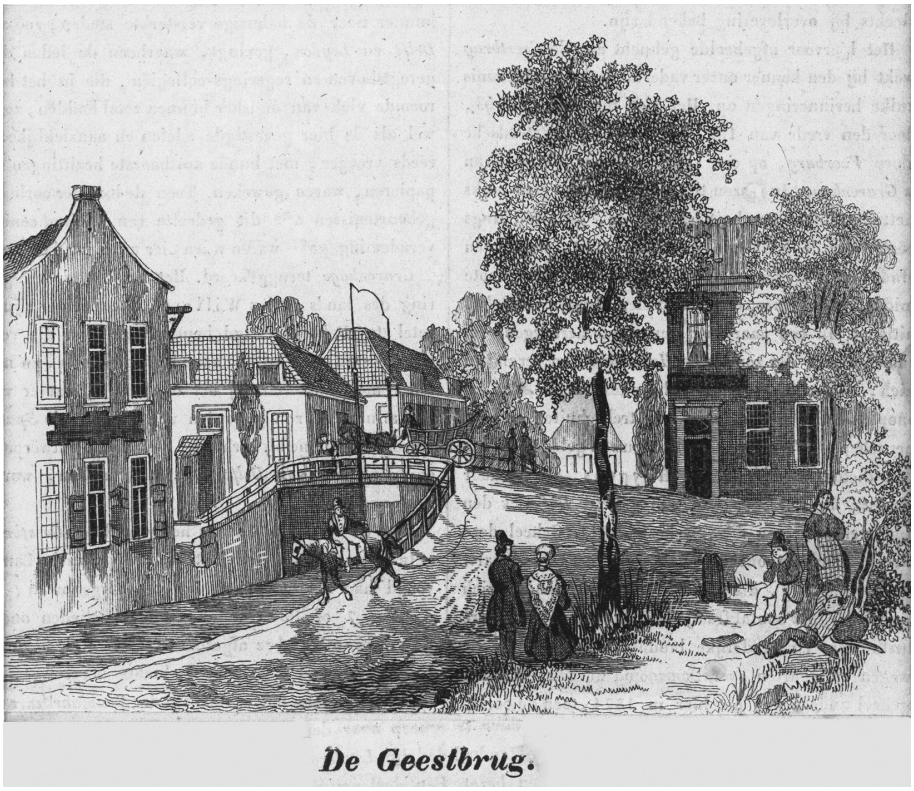
Begin winter 1778, op zaterdag 3 januari, wordt op een chic buitenverblijf bij de Geestbrug in Voorburg-West een meisje geboren.[17] De baby belandt in wat een samengesteld, liefdevol gezin mag worden genoemd. Behalve haar vader en moeder omvat dit gezin een trouwe huisvriendin en een intelligente elfjarige halfbroer. Enkele ooms en tantes en haar enige nog levende grootouder, haar oma van moeders kant, wonen relatief dichtbij in Den Haag, andere familieleden wonen verder weg. Bij alle vreugde over haar geboorte maken haar ouders zich ook zorgen om hun kleine meisje, en niet zonder reden. Beiden hebben reeds een heel levensparcours achter zich dat door de nodige drama's is getekend. Zal hun lieve kleine meisje het halen? Gelovig als ze zijn, besluiten ze het in hun ogen enig juiste te doen, namelijk haar zo snel mogelijk laten dopen. Mocht ze, God verhoede het, onverhoopt komen te overlijden, dan hoeft ze niet als naamloos en ongedoopt kind te worden begraven.

De ouders zijn pas enkele maanden ingeschreven als lidmaten van de Nederduitsch Gereformeerde gemeente van Voorburg. Het toeval wil dat hun Voorburgse predikant, Jacobus de Rijk, net als zij een relatieve nieuwkomer in de gemeente[18], de volgende dag in de Oude Kerk van Rijswijk op de kansel staat. Een gelukkig toeval, want die kerk is een stuk dichterbij dan die van Voorburg. Je hoeft alleen maar de naastgelegen Geestbrug over en dan is het net iets meer dan een halve kilometer. De kerk van Voorburg staat daarentegen zo'n twee kilometer bij hun huis vandaan. In de ochtend van zondag 4 januari wikkelt haar vader zijn babymeisje in een warme doek nadat ze van haar moeder de borst heeft gekregen, en legt met haar de relatief korte afstand naar de Rijswijkse kerk af. Zijn goede vriendin en zijn stiefzoon blijven thuis om voor zijn vrouw te zorgen, die zo kort na de bevalling nog op krachten moet komen en wier gezondheid in zo'n riskante levensfase zeker

17 Haags Gemeentearchief, Collectie Voorburg, Doop-, trouw- en begraafboeken Voorburg, 1630-1819 (toegangnummer 5240-01), Nederduits-Gereformeerde Gemeente, doopboeken 1728-1812, inventarisnummer 5, 1728-1792.

18 Jacobus de Rijk was predikant in Colijnsplaat en pas sinds 23 maart 1777 voorganger in Voorburg. Bron: website Verkade's Dominees Memories, pagina Voorburg Hervormde Gemeente, http://www.dominees.nl/search.php?srt=g&id=13530.

in de gaten moet worden gehouden. In de kerk krijgt het meisje de naam die haar ouders voor haar hebben uitgezocht als dominee De Rijk, tijdig op de hoogte gebracht van de die ochtend uit te voeren ceremonie, haar doopt:[19] Anna Barbara Schilperoort.[20]

Lithografie van de Geestbrug tussen Rijswijk en Voorburg anno 1840, vlakbij Anna Barbara's geboortehuis *(collectie Duijvestein, uit: Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd, 1840, nr. 1, pag. 1*).

19 Archief Delft en Omstreken, Collectie Rijswijk, Doopboek van de Nederduitsch-Gereformeerde Gemeente van Rijswijk 1596-1812, toegang 707, inv.nr. 3.

20 De informatie in deze en volgende alinea's is afkomstig uit een groot aantal doop-, trouw- en begraafboeken alsmede lidmatenregisters, afkomstig uit de archieven van de betrokken gemeenten en deels fysiek deels digitaal bezocht. Een overzicht van de belangrijkste stukken vindt u onder 'Geraadpleegde bronnen', met name onder de subkopjes 'Archieven' en 'Website voor genealogisch onderzoek'.

Om te begrijpen wie haar ouders precies zijn, waarom ze Anna Barbara wordt genoemd, hoe het komt dat ze in een samengesteld gezin belandt en waarom ze in Voorburg het levenslicht ziet, moeten we even een sprong terug in de tijd maken. We dienen daarbij uiteraard met name naar haar ouders te kijken. Die komen allebei uit gegoede families en hebben om die reden in officiële registers veelal de aantekening 'zonder beroep': ze hoeven niet te werken om in hun levensonderhoud te voorzien. Haar vader heet Dirk Schilperoort, haar moeder Adriana Theresia van Brekelencam, en ze hebben beiden al het nodige in hun leven meegemaakt als hun kleine meisje wordt geboren.

Het verhaal van Dirk Schilperoort begint bij zijn vader Tieleman. Tieleman Schilperoort (ook wel aangeduid als Tielman, Thielman of Thieleman) wordt op 26 maart 1697 in Rotterdam gedoopt als kind van meesterchirurgijn Jan Schilperoort en Emmerentia (of Emmetje) van Woerden.[21] Hij komt uit een remonstrantse familie, maar stapt op jonge leeftijd over naar de Nederduitsch Gereformeerde kerk, waarschijnlijk om te kunnen huwen met de vrouw van zijn keuze. Op 24-jarige leeftijd trouwt hij namelijk voor deze gemeente met Maria Elizabeth Utregt. Dat het krijgen van kinderen in deze tijd veel risico's met zich brengt, blijkt al gauw. Maria overlijdt in februari 1725 in het kraambed, twaalf dagen na de geboorte van haar tweede kind.[22] Dat kind zelf, Jacobus gedoopt,[23] overlijdt enkele maanden daarna.

Op 12 mei 1726 gaat Tieleman, dan ruim een jaar weduwnaar met de zorg voor zijn zoontje Tieleman junior, in Rotterdam in ondertrouw met Anna Barbara van Rijk uit Delft, dochter van koster Dirk van Rijk, en op 26 mei trouwt het stel in haar woonplaats.[24] Anna Barbara trekt in eerste

21 Website Family Search, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, *FamilySearch* (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1971-31147-3557-5?cc=2037907 : 21 August 2014), Remonstrant > Rotterdam > Dopen 1651-1702, 1751-1825 > image 144 of 358; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

22 Ibidem, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, *FamilySearch* (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1971-31143-30773-74?cc=2037907 : 21 August 2014), Alle Gezindten > Rotterdam > Begraven 1695-1734 > image 596 of 804; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

23 Jacobus wordt op 30 januari 1725 in de Nederduitsch Gereformeerde kerk in Rotterdam gedoopt.

24 Website Family Search, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-31116-12177-33?cc=2037907&wc=SMMK-VZX:1292923701,345829102,346883401 : accessed 26 August 2015), Nederlands Hervormde > Delft > Trouwen 1711-1717, 1724-1740 > image 162 of 532; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

instantie bij haar man en zijn zoontje in, in een huis op 't Delfsevaert bij de Raambrugh in Rotterdam. Nadat begin 1729 hun eerste eigen kindje vlak na de geboorte is overleden, besluit het stel zijn geluk evenwel in Delft te beproeven. Tieleman vraagt het bestuur van deze stad toestemming om er zich te vestigen en er zijn beroep als makelaar in wijn, brandewijn en gedestilleerd uit te oefenen. Later zal hij een tweede aanvraag indienen, voor het mogen verhandelen van rogge.

In een huis aan de Koornmarkt in Delft krijgt het stel nog drie kinderen. In 1730 en 1732 worden respectievelijk de dochters Emmerentia en Theodora Ermina geboren[25], van wie de tweede al in 1734 overlijdt, en op 17 juli 1735 wordt zoon Dirk gedoopt in de Oude Kerk.[26] Lang zal hun geluk echter niet duren. Moeder Anna Barbara overlijdt op 23 mei 1740 en wordt twee dagen later in diezelfde Oude Kerk van Delft begraven.[27] Dirk is dan nog geen vijf jaar oud, maar zal zijn moeder nooit vergeten en later zijn dochter naar haar vernoemen. Gedurende enkele jaren neemt Tieleman de zorg voor zijn drie kinderen alleen op zich, met hulp van vrouwelijke dienstboden, maar op 28 november 1744 trouwt hij in Delft voor een derde keer, deze maal met Johanna van Hoogeveen.[28] Zij zal vele jaren de moederrol op zich nemen voor Tieleman junior, de oudste zoon uit Tielemans eerste huwelijk, en voor Emmerentia en Dirk, de kinderen uit zijn tweede huwelijk. Jaren van voorspoed en rust breken aan waarin Dirk opgroeit in de welstand die de nering van zijn vader mogelijk maakt.

Tieleman junior trouwt op 27 januari 1754 in Delft met Francina Witbols en krijgt met haar dochter Maria Elisabeth (1755-1790) en zoon Abram (1757-1758). Het stel blijft vooralsnog inwonen bij Tieleman senior en zijn gezin

---

25 Archief Delft en Omstreken, Collectie Delft, Inventaris van de Collectie Doop-, Trouw- en Begraafboeken van Delft, toegang 14, Doopboek van de Oude Kerk der Gereformeerden van 1 Januarij 1704 – 31 December 1734, inv.nr 13.

26 Ibidem, Doopboek van de Oude Kerk der Gereformeerden van 1 Januarij 1735 – 31 December 1756, inv.nr 14.

27 Website Family Search, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-31118-14679-66?cc=2037907&wc=SMMK-YWP:345830501,345829102,347068502 : accessed 26 August 2015), Alle Gezindten > Delft > Kosten, Trouwen, Begraven 1727-1755 > image 318 of 646; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

28 Ibidem, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, *FamilySearch* (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-31119-3910-60?cc=2037907 : 21 August 2014), Nederlands Hervormde > Delft > Trouwen 1724-1760 > image 330 of 542; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

aan de Delftse Koornmarkt, ook nadat genoemde kinderen zijn geboren. Tieleman junior maakt carrière in de bestuursadministratie.[29] Als Tieleman senior de zestig is gepasseerd, besluit hij het echter wat rustiger aan te gaan doen. Lente 1761 scheiden daarom de wegen der gezinnen. Tieleman junior verhuist met zijn vrouw Francina en dochter Maria Elisabeth (roepnaam Emilie) naar Rotterdam.[30] Tieleman senior verhuist met vrouw Johanna en kinderen Emmerentia en Dirk naar een landgoed in het Brabantse Vught.[31] Hier behoren de Schilperoorts al snel tot de notabelen van de kleine protestantse gemeente. De verhuizing pakt voor de dan 31-jarige Emmerentia en 25-jarige Dirk als een dubbele schok uit, want nog datzelfde jaar overlijdt hun stiefmoeder Johanna van Hoogeveen.

In de jaren die volgen, maakt de intelligente Dirk carrière in handel en politiek. Terwijl vader Tieleman van zijn oude dag geniet, verzorgd door Emmerentia, brengt Dirk het na enige tijd zelfs tot schepen van Vught. In deze rol is hij onder meer betrokken bij de grondruil in 1769 die nodig is voor de bouw van het nieuwe raadhuis.[32] Hij raakt in deze jaren goed bevriend met Elisabeth Nieuwkerk, die na enige tijd bij de Schilperoorts intrekt. Niet lang daarna splitst het gezin zich op, wellicht mede door de komst van Elisabeth. Emmerentia trouwt op 15 oktober 1770 in Vught met Hendrik Jan van den Pavort (ook wel geschreven als Pavert), notaris

---

29 Tieleman Schilperoort junior zal in 1762 onder meer het *Generaal Register op alle de Ordonnantiën, Placaten en Publicatiën van de edele grootmogende Heeren Staaten: En op het meerderdeel der Resolutiën van de edele mogende heeren Gecommitteerde Raaden: Betreffende de Invordering der Gemeene Middelen, over Holland en Westvriesland: Van den Jaare 1749 tot 1761: In eene Alphabetische Orde gebragt* opstellen, en de geactualiseerde versie hiervan in 1778.

30 Dochter Emilie trouwt in 1779 met de prinsgezinde drukker Johannes Olivier en zal zich vanaf 1785 als orangistisch journaliste in het conflict tussen Patriotten en Prinsgezinden mengen. Zij zal met haar man omwille van hun politieke activiteiten zelfs enige tijd naar het prinsgezinde Zaltbommel moeten uitwijken. In 1787, na de Pruisische invasie, vestigt het stel zich in Utrecht, waar Emilie in 1790 na de geboorte van haar achtste kind overlijdt. Haar zoon Tielman Olivier Schilperoort (1781-1851) zal tussen 1803 en 1839 boeken en artikelen over politiek, geschiedenis, aardrijkskunde, taal en filosofie uitbrengen. Van haar jongste zoon Johannes Olivier jr. (1789-1858) zullen tussen 1825 en 1839 ook enkele boeken verschijnen. Zie ook L.E. Jensen, *'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt': vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw*, pag. 53-84.

31 Archief Delft en Omstreken, Collectie Delft, Registers met namen van lidmaten van de Oude Kerk aan wie een attestatie verstrekt werd, met vermelding van woonadres en plaats waarheen zij zijn vertrokken, 1744-1786 juli, toegang 445, inv.nr. 484.

32 Thans bekend als het Oude Raadhuis. Dit is te vinden aan de Helvoirtseweg en heeft van 1770 tot 1898 dienst gedaan.

in 's-Hertogenbosch. Drie maanden later trekt haar vader bij haar en haar echtgenoot in. Haar broer Dirk en zijn vriendin Elisabeth Nieuwkerk blijven nog een tijdje in Vught wonen, maar maken in oktober 1772 eveneens de overstap naar 's-Hertogenbosch.

Op dit punt is het goed om het verhaal van Anna Barbara's moeder Adriana Theresia van Brekelencam te bekijken, dat begint bij haar vader Wilhelmus van Brekelencam (ook wel als Brekelenkam geschreven). Wilhelmus is geboren in 1698, studeert rechten in Leiden en trouwt op 16 oktober 1729 met de ruim tien jaar jongere Anna Geertruid van der Linden.[33] Hoewel hij en zijn vrouw rooms-katholiek zijn, brengt hij het tot advocaat van het Hof van Holland in Den Haag, de hoogste rechtsprekende instantie van de provincie. Het stel krijgt vier dochters: Cornelia Euphemia, Adriana Theresia, Anna Gertrudis en Theresia Maria. De derde dochter zal reeds na korte tijd overlijden. Dochter Adriana Theresia wordt op 28 september 1738 rooms-katholiek gedoopt in Den Haag.[34] Ze is een gevoelig en intelligent meisje. Na een vrij onbezorgde jeugd treedt zij op 15-jarige leeftijd op 19 juni 1754 in het huwelijk met de dan 36-jarige Nicolaas van Grasveld (ook wel geschreven als Grasvelt).[35] Ruim twee jaar later wordt zij moeder van een zoon, Adrianus Johannes. In de negen jaar die volgen, kan zij zich in alle rust richten op diens opvoeding. Er komen nog geen kinderen bij.

33 Website Family Search, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1971-31135-17780-71?cc=2037907&wc=SMML-YWG:345830201,345830402,345844401 : accessed 26 August 2015), Rooms Katholiek > s-Gravenhage > Dopen, Trouwen 1605-1735 > image 782 of 840; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland (Netherlands National Archives, Zuid-Holland).

34 Ibidem, Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1971-31122-28207-71?cc=2037907&wc=SMML-7M3:345830201,345830402,345849101 : accessed 15 January 2015), Rooms Katholiek > s-Gravenhage > Dopen, Trouwen 1736-1757 > image 36 of 610; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland [Netherlands National Archives, Zuid-Holland].

35 Haags Gemeentearchief, Collectie Den Haag, Archief Doop-, trouw- en begraafboeken 's-Gravenhage, toegangnummer 0377-01, Rooms-katholieke kerk, kapel van de Franse gezant aan de Casuariestraat ('Frankrijks kerk'), Doop- en trouwboeken 1711-1811, inventarisnummers 345-351.

De pas geboren Anna Barbara Schilperoort ontvangt bij haar doop in de Nederduitsch Gereformeerde kerk van Rijswijk haar naam.

De doopvont die bij haar doop is gebruikt.

Vanaf 1765 gaan de gebeurtenissen echter snel. Vreugde en vooral verdriet wisselen elkaar af. Op 21 augustus dat jaar wordt haar tweede zoontje Henricus gedoopt en al enkele maanden later is ze opnieuw in verwachting. Maar nog voordat op 19 september 1766 haar derde zoontje Carolus Henricus wordt geboren,[36] wordt Henricus door koorts getroffen. Hij zal zijn eerste verjaardag net niet halen. Het jaar 1767 is het enige waarin Adriana enige gemoedsrust kan vinden, al weegt het verlies van haar zoontje zwaar. De ellende is echter nog niet voorbij, integendeel. Op 27 januari 1768 overlijdt haar vader Wilhelmus op 69-jarige leeftijd aan 'borstziekte'. Elf maanden later, als ze net drie maanden in verwachting is, sterft haar man Nicolaas van Grasveld op 50-jarige leeftijd aan wat de lijkschouwer 'rotkoorts' (tyfus) noemt. Ter ere van hem noemt ze haar vierde zoontje, die op 30 mei van dat jaar wordt gedoopt, Nicolaas Johannes. Maar tot overmaat van ramp overlijdt dit jongetje al na drie weken, aan stuipen.[37] De zwaar getroffen Adriana Theresia heeft nu een sterke behoefte aan verandering om deze aaneenrijging van drama's enigszins van zich af te zetten. Met haar 11-jarige zoontje Adrianus Johannes en haar nog geen twee jaar oude zoontje Carolus Henricus verhuist ze naar een huis in de Kolbergstraat in 's-Hertogenbosch. Ook hier wordt ze echter door het noodlot achtervolgd, als in september 1772 haar eerstgeborene overlijdt, drie maanden voordat hij zestien zou zijn geworden.[38]

We weten niet wanneer en onder welke omstandigheden de nederduitsch gereformeerde Dirk Schilperoort en de rooms-katholieke Adriana Theresia van Brekelencam elkaar hebben ontmoet. Hun paden kunnen elkaar natuurlijk eerder hebben gekruist, maar vanaf oktober 1772 vinden we hen beiden in elk geval in 's-Hertogenbosch, waar in maart 1773 Dirks vader Tieleman

36 Website Family Search, "Netherlands, Zuid-Holland Province, Church Records, 1076-1916," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-31120-21269-1?cc=2037907&wc=SMM2-FM9:345830201,345830402,345863301 : accessed 25 March 2015), Rooms Katholiek > s-Gravenhage > Dopen 1661-1708 Trouwen 1697-1707 Dopen, Trouwen 1659-1661, 1678-1688 Dopen 1714-1780 Trouwen 1714-1768 > image 550 of 558; Rijksarchiefdienst Nederlands, Zuid-Holland [Netherlands National Archives, Zuid-Holland].

37 Al deze gegevens zijn ontleend aan Haags Gemeentearchief, Collectie Den Haag, Archief van de secretaris als ontvanger van impost op trouwen en begraven 1695-1808 (toegangnummer 0321-01), inv.nr. 25, pag. 156, 162 en 166, en inv.nr. 26, pag. 144.

38 Website Family Search, "Netherlands, Noord-Brabant, Church Records, 1473-1965," images, FamilySearch (https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-31046-7452-37?cc=2037960 : 22 August 2014), Burgerlijke stand (alle religies) > s-Hertogenbosch > Begraven 1751, 1758, 1761-1773 > image 132 of 148; Nederlands Rijksarchiefdienst, Den Haag (Netherlands National Archives, The Hague).